

УЧАСТЬ УНА–УНСО У ПРИДНІСТРОВЬСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Б. В. Портянко

Анотація. У статті описано перебіг та результати гарячої фази Придністровського конфлікту, з позиції УНСО, яка мотивувала своє втручання захистом українського населення. Також розглянуто позиції Молдови, Придністровської Молдавської Республіки, Росії, Румунії та України щодо конфлікту.

Ключові слова: Придністров'я, Придністровська Молдавська Республіка, історія України, історія Молдови, український націоналізм.

Початок 1990-х років ознаменувався складними геополітичними трансформаціями в регіоні Східної Європи, зокрема у зв'язку з розпадом СРСР. Одним із найгостріших конфліктів цього періоду став придністровський – збройне протистояння, що мало не лише внутрішньополітичне, а й міжнародне значення. Придністровська Молдавська Республіка, утворена як самопроголошена автономія на території Молдови, опинилася у зоні напруженості між різними етнічними та політичними силами. У таких умовах українське населення регіону вимагало захисту, водночас Україна як держава мала обмежені можливості щодо розв'язання цього питання. Саме тому роль українських добровольчих формувань набуває особливої ваги у розумінні подій того часу.

Метою статті є аналіз участі українських націоналістичних формувань, зокрема УНА–УНСО, у придністровському конфлікті 1992 року, а також оцінка їхньої ролі у захисті українського населення та впливі на політичний і військовий розвиток регіону. У статті висвітлено, як добровольчий рух сприяв формуванню українського культурного та національного простору в Придністров'ї, а також розглядається взаємодія між українськими добровольцями, місцевим населенням і офіційними владними структурами, а також міжнародний контекст конфлікту.

28 серпня 1991 року до Києва прибув лідер самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки Ігор Смирнов із наміром провести переговори щодо можливого приєднання Придністров'я до України. Проте реалізувати цей намір не вдалося, оскільки вже наступного дня – 29 серпня – представники молдовських правоохоронних органів заарештували Смирнова, після чого його було етаповано до в'язниці у Кишиневі. Згодом, 1 жовтня того ж року, його звільнили з-під варті [1].

Невдача спроби налагодити інтеграційні зв'язки з Україною спричинила переорієнтацію політичного курсу Придністров'я у бік Російської Федерації. У регіоні почала посилюватися російська присутність, що фактично перетворило його на територію між Румунією та Росією. Пасивність офіційного Києва щодо цих процесів викликала занепокоєння серед українських національних сил, зокрема в Українській національній асамблеї – Українській народній самообороні (УНА–УНСО). Саме ця організація ініціювала ідею введення українського силового контингенту з метою захисту українського населення регіону. За свідченнями, подібна концепція виникла серед старшого покоління львівських націоналістів, які проводили історичні паралелі з діяльністю похідних груп Організації українських націоналістів (ОУН), відправлених 1939 року до Карпатської України для протидії угорській агресії [2].

Відсутність політичної та військової підтримки з боку України щодо українського населення Придністров'я, яке на той час опинилося перед загрозою можливого приєднання Молдови до Румунії (таку позицію відстоював Народний фронт Молдови), сприймалася місцевими мешканцями як зрада їхніх національних інтересів. Унаслідок цього відбулася переорієнтація частини політичних кіл і населення Придністровської Молдавської Республіки на Російську Федерацію, яка активно скористалася ситуацією. У регіоні з'явилися російські козацькі формування, що, прикриваючись гаслами «допомоги братам-слов'янам», прагнули підвищити власний авторитет у Росії та легітимізувати свій соціальний статус [1].

Наявність російського політичного й військового чинника на південно-західному кордоні України створювала загрозу її національній безпеці. У разі закріплення Російської Федерації

в придністровському регіоні Україна ризикувала опинитися в складному геополітичному становищі. Надання Росією підтримки ПМР сприяло формуванню плацдарму для подальшої політичної та оперативної діяльності на південних територіях України [3].

Оскільки офіційна українська влада фактично самоусунулася від врегулювання придністровського конфлікту, єдиним засобом запобігання посиленню румунського та російського впливів у регіоні націоналісти вважали активну участь українських громадян у захисті місцевого населення. Цю ідею підтримали ветерани націоналістичного руху, у пам'яті яких ще зберігалися події кінця 1930-х років, коли ОУН формувала похідні групи для оборони українців у Закарпатті. Аналогічна ситуація, на їхню думку, склалася у Придністров'ї 1992 року. Серед усіх політичних сил лише УНА–УНСО погодилася реалізувати цю ініціативу, надавши українському населенню ПМР військово-допоміжну підтримку [2].

Відповідаючи на запитання про причини участі у Придністровському конфлікті, на одному із інтерв'ю для Радіо Свобода, Дмитро Корчинський сказав: *«Там були і романтичні міркування, і певні практичні. По-перше, потрібен був досвід війни. По-друге, все-таки більшість населення Придністров'я – це українці. По-третє, тоді розвалювався СРСР. Думали, що можна створити з Придністров'я звільнену територію, розбійницьку – вільну від бюрократичного впливу як України, так і Молдови, само собою і Російської Федерації, та пробувати там робити такий собі цікавий збройний романтичний анклав, і здійснювати різноманітні соціальні експерименти»* [4].

У березні 1992 року представницька група Рівненської організації УНСО прибула до Придністровської Молдавської Республіки з метою встановлення та налагодження контактів із місцевими українськими громадськими об'єднаннями. Лідери цих об'єднань висловили готовність надати підтримку в розміщенні значної кількості бійців УНСО на території регіону, що мало на меті посилення захисту інтересів українського населення в умовах зростаючої політичної напруги [5].

Вже 2 квітня 1992 року перші підрозділи українських добровольців прибули на позиції в зоні придністровського конфлікту. До складу цих сил увійшли два рої (відділення), командування якими здійснювали Микола Карпюк та Юрій Тима. На той час активні бойові дії зосереджувалися переважно на південних рубежах Придністровської Молдавської Республіки, зокрема в Слободзейському районі, а також у районі міста Дубоссари, особливо на лінії між населеними пунктами Дороцьке та Кошниця. Українським добровольцям було доручено утримання стратегічно важливих позицій поблизу села Кошниця з метою охорони автомагістралі, що простягалася територією ПМР із півдня на північ і відігравала ключову роль у забезпеченні логістики та комунікаційних зв'язків [5].

Поява українських добровольців серед захисників Придністров'я спричинила суттєвий морально-психологічний ефект у регіоні. Вона підвищила бойовий дух не лише серед місцевих українців, а й серед інших мешканців, які прагнули зберегти свою суб'єктність у складі Молдови або, потенційно, Румунії. Присутність унсовців відігравала важливу роль у формуванні відчуття підтримки та солідарності серед населення, що опинилося у складних політичних та військових обставинах. На відміну від російських козацьких формувань, які характеризувалися низьким рівнем дисципліни та організації, унсовці вирізнялися високим ступенем структурованості, чітким командуванням і значною військовою підготовкою. Замість російських трикологів на позиціях почали з'являтися українські прапори, що мало не лише символічне, а й практичне значення для перебігу подій, посилюючи ідентичність захисників і впливаючи на сприйняття конфлікту як боротьби за збереження національних інтересів [5].

Місцеве населення поступово почало звертатися до представників УНСО не лише з проханнями про захист у військовому аспекті, а й із побутовими та соціальними питаннями, сприймаючи їх як справедливих посередників і надійних радників у складних умовах конфлікту. Паралельно в регіоні активізувався процес створення українських православних парафій, що підпорядковувалися Київському патріархату, що стало важливим кроком у зміцненні національної ідентичності та духовної підтримки української громади. Перший храм, відновлений за активної участі унсовців, було відкрито в селі Рашкові. Саме там, починаючи з сере-

дини квітня 1992 року, у приміщенні місцевої загальноосвітньої школи функціонував вишкільний центр УНСО, який забезпечував підготовку та організацію добровольців. Настоятелем новоствореної церкви став отець Володимир, доктор філософських наук, який згодом очолив Придністровську єпархію Української православної церкви Київського патріархату, ставши ключовою фігурою у духовному житті української спільноти регіону [6].

Попри активний опір українських правоохоронних органів, сотні членів УНСО з різних регіонів України прямували до ПМР із метою надання допомоги місцевому населенню в умовах воєнного конфлікту. Рішуча позиція УНА–УНСО привернула значну увагу громадськості до придністровської проблематики, що сприяло зміні сприйняття подій як в українському, так і в міжнародному контексті. Зокрема, із різних областей України почала надходити гуманітарна допомога до ПМР, встановлювалися побратимські зв'язки між містами України та Придністров'я, а також відбувалися обміни офіційними делегаціями, що сприяло посиленню співпраці та взаєморозуміння між сторонами [6].

Президент України Леонід Кравчук у своїй офіційній заяві щодо подій у Придністров'ї визнав право населення регіону на самовизначення. Водночас низка українських політиків того часу була переконана, що встановлення державного кордону між Україною та Молдовою за умови включення Придністров'я до складу останньої створить постійний осередок напруження. Зокрема зазначалося, що така межа не має природних орієнтирів і пролягає вздовж колгоспних земель, що ускладнює її чітке визначення. Політики передбачали, що спротив придністровського населення молдовській владі може набути форм партизанської боротьби, що несе потенційні ризики для національної безпеки України [2].

Діяльність УНА–УНСО в Придністров'ї стала демонстрацією того, що Україна спроможна відстоювати власні інтереси навіть за відсутності чіткої державної політичної лінії щодо конфлікту. Водночас зростання українського впливу в ПМР викликало реакцію з боку ворожих спецслужб. Так, 23 квітня 1992 року був смертельно поранений голова Слободзейського райвиконкому, член Президії Верховної Ради ПМР, активіст спілки «Повернення» Микола Остапенко, який виступав за відновлення історичного зв'язку Придністров'я з Україною. Замах, здійснений поблизу райцентру Слободзея, мав ознаки політичного вбивства, спрямованого проти українського визвольного руху в регіоні. Провід УНА–УНСО, коментуючи подію, наголосив, що діяльність спілки «Повернення», спрямована на політичне, економічне та культурне зближення ПМР з Україною, становила загрозу для керівництва Молдови, оскільки мала реальні юридичні та історичні підстави для своєї реалізації [2].

Серія подібних нападів тривала: 7 травня 1992 року було вбито активіста спілки «Повернення» пана Гусара, а вже 9 травня у тираспольському госпіталі від отриманих травм помер отаман Чорноморського козацького війська ПМР, полковник Кучер, який вирізнявся чіткою проукраїнською позицією та сприяв забезпеченню перших підрозділів УНСО зброєю. 6–7 червня неподалік Болграда (Одеська область) внаслідок загадкової автокатастрофи загинув командир ополчення ПМР, заступник командира місцевого відділення УНСО, майор запасу Майстренко. Варто зазначити, що жоден представник проросійських політичних структур у Придністров'ї не став жертвою подібних терористичних актів, що свідчить про вибірковий характер нападів [2].

Питання української присутності в Придністров'ї обговорювалося на VIII сесії Української національної асамблеї (27–28 червня 1992 р., м. Київ), де делегати ухвалили резолюцію на підтримку українського населення ПМР. У документі наголошувалося на необхідності активних дій українського уряду для захисту співвітчизників, які опинилися під загрозою з боку молдовських військових формувань, а також на праві придністровського народу на самовизначення відповідно до принципів Гельсінського заключного акта. У ніч з 20 на 21 червня 1992 року загони УНСО спільно з підрозділами Чорноморського козацького війська взяли участь у боях за визволення міста Бендери, яке напередодні було окуповане молдовськими військами та підрозділами поліції особливого призначення (ЗПОП). Унаслідок боїв противник зазнав значних втрат і відступив. Під час окупації міста зафіксовано численні випадки мародерства та грабунків, що спричинило дезорганізацію молдовських військ і полегшило

визволення населеного пункту. У результаті бойових дій близько 10 тисяч осіб, переважно жінки та діти, вимушено перетнули український кордон, знайшовши прихисток переважно в Одеській області [2].

Після поразки в Бендерах уряд Молдови усвідомив безперспективність силового розв'язання конфлікту. Кишинів звернувся до дипломатичних засобів, зокрема залучив українського політичного діяча В'ячеслава Чорновола, який 11 липня 1992 року виступив на молдовському телебаченні з критикою українських формувань у Придністров'ї. Його виступ був сприйнятий українською громадою ПМР як акт зради їхніх національних інтересів [5, с. 135].

21 липня 1992 року, після укладення мирних домовленостей між Російською Федерацією та Молдовою, у місті Кам'янка було проведено роззброєння зведеного відділу УНСО ПМР. Операція, що здійснювалася за участі спецслужб України, Росії та Молдови, не була погоджена з керівництвом Придністров'я. Це рішення викликало масові протести місцевого населення, яке сприймало унсовців як своїх захисників, і водночас призвело до зниження обороноздатності регіону [7].

Член Проводу УНА–УНСО Ігор «Тополя» Мазур пригадує ті події так: *«Ми відчували, що там вершилася історія, тому й поїхали у Придністров'я. Усвідомлювали, що українці борються за свою територію, і ми маємо бути там... Та війна точилася «у садах», бо лінія фронту між придністровцями й молдаванами проходила здебільшого садами. Замінованими були величезні площі, а зброю можна було купити просто на базарі – що в Тирасполі, що в Кишиневі. Як і проїхати з одного ворогуючого міста в інше з автоматом»* [8].

Офіційно бойові дії у Придністров'ї тривали з 28 березня до 21 липня 1992 року й завершилися підписанням Президентом Молдови Мірчею Снегуром та Президентом Росії Борисом Єльциним Угоди про принципи врегулювання конфлікту. УНСО в Придністров'ї мала офіційний статус, була зареєстрована як організація та діяла з дотриманням внутрішнього законодавства ПМР. Керівництво місцевого осередку здійснювали Микола Карп'юк, Володимир Мамалига та Юрій Тима.

Представники УНСО брали участь у бойових діях на всіх ділянках фронту. Приблизно пів сотні унсовців були нагороджені урядовими медалями «Захисник Придністров'я». Діяльність УНА–УНСО в регіоні сприяла формуванню українського культурного простору: із 1992 року в ПМР почали відкриватися українські школи, видавалися періодичні видання українською мовою, створювалися культурологічні товариства. У цей період Тираспольському державному університету було присвоєно ім'я Тараса Шевченка, а українська мова набула статусу державної нарівні з молдовською та російською [7; 8].

Отже, участь українських добровольчих формувань, зокрема УНА–УНСО, у придністровському конфлікті 1992 року стала важливим чинником захисту українського населення в регіоні. Через відсутність чіткої позиції офіційного Києва націоналісти взяли на себе відповідальність за підтримку українців у ПМР. УНСО виконувала бойові завдання, сприяла зміцненню української ідентичності та створенню культурних і релігійних інституцій. Їхня діяльність підвищила моральний дух місцевого населення і стала сигналом підтримки. Вибіркові напади на проукраїнські структури свідчать про складний характер конфлікту. Діяльність УНА–УНСО продемонструвала здатність українського суспільства захищати національні інтереси навіть без офіційної державної підтримки. Отже, мета статті – проаналізувати роль українських націоналістів у придністровському конфлікті – досягнута. Матеріали підтверджують, що УНА–УНСО мала ключове значення у військовому, соціальному та культурному вимірах подій.

Abstract. The article describes the course and results of the hot phase of the Transnistrian conflict, from the position of UNSO, which motivated its intervention by protecting the Ukrainian population. The positions of Moldova, the Transnistrian Moldavian Republic, Russia, Romania and Ukraine on the conflict are also considered.

Keywords: Transnistria, Transnistrian Moldavian Republic, history of Ukraine, history of Moldova, Ukrainian nationalism.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Придністровський військовий конфлікт. *Peacekeeping Centre*. URL: <https://peacekeeping-centre.in.ua/Museum/Moldova/Articles/1992.htm>

2. Стислий курс УНА–УНСО. *UNA-UNSO*. URL: <http://una-unso.com/styslyi-kurs-una-unso>
3. Збройний конфлікт в Придністровському регіоні Республіки Молдова, спроби його врегулювання та наслідки, уроки для України. *CENSS*. URL: <https://surl.lt/niquek>
4. 30 років тому: Придністров'я – війна в садах. *Radio Свобода*. 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/prydnistrovya-viyna-v-sadakh/31832863.html>
5. Пальчик В. УНСО: перший посвист куль (війна у Придністров'ї, 1992 рік). Київ, 2014. 48 с.
6. Кравченко М. С. Діяльність українських націоналістичних політичних рухів кінця 1980-х – початку 2000-х рр. у мемуарних джерелах. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. 320 с.
7. Кравченко М. Придністровська кампанія УНСО. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених*. Київ, 2019. Том 27. С. 560–572.
8. Сторінки історії УНСО. «Краще згинуть вовком, ніж жити псом». *УНСО*. URL: <http://unso.org.ua/uk/new/storinky-istoriyi-unso-krashche-zgynuty-vovkom-nizh-zhyty-psom>

УДК 821.161.2.09(477.83) : 070.43 : 930

АВТОБІОГРАФІЧНА ПОВІСТЬ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО «ПОЗА МЕЖАМИ БОЛЮ»: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Б. П. Шептицька

Анотація. Дослідження фокусується на вивченні джерелознавчого потенціалу художньо-автобіографічного твору Осипа Турянського «Поза межами болю» щодо участі українців у Першій світовій війні. Показано інформаційні можливості повісті як свідчення про умови полону, взаємини солдат-полонених, моральні реакції на надзвичайні обставини, вплив середовища. Зазначено важливість подальших досліджень художньо-автобіографічної прози як українського погляду на події Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, українські автори, Осип Турянський.

Перша світова війна, що стала однією із найбільш впливових та руйнівних подій ХХ століття, відбилася у величезному комплексі джерел, зокрема, художній літературі, авторами якої були її очевидці та сучасники. Українська проза, присвячена «Великій війні», вирізняється глибоким психологізмом і гуманістичним змістом – у ній війна постає не лише як історична подія, а передусім як особистісна трагедія. Написані учасниками та очевидцями художні твори надають війні людського виміру, відтворюючи процес руйнування людських долів і формування так званого «втраченого покоління». Хоча ця література вже неодноразово ставала предметом уваги дослідників, із позицій історичної науки ці книги і досі залишаються недостатньо вивченими. У джерелознавчому контексті потребує глибшого осмислення рефлексія українських авторів, які пережили воєнні події. Актуальності цій темі додає і сучасний стан українського суспільства: російсько-українська війна породила нову хвилю автобіографічної прози, яка дає можливість розглядати міжчасові паралелі і здійснювати порівняльний аналіз досвіду війн ХХ та ХХІ ст.

Метою дослідження є аналіз автобіографічної повісті-поєми Осипа Турянського «Поза межами болю» як джерела з історії Першої світової війни.

Дослідження української художньої літератури, присвяченої Першій світовій війні, демонструють значне коло наукових підходів – від літературознавчого аналізу до культурологічного та історико-психологічного осмислення. Увагу науковців привертають постаті Осипа Турянського, Осипа Маковця, Марка Черемшини та інших авторів, які репрезентують український досвід війни як трагічний і водночас гуманістичний феномен. Вивченням життєвого шляху та творчості Осипа Турянського займались науковці: Р. Плен, М. Селегій, С. Пінчук, З. Гузар, Р. Федорів, В. Шевчук, М. Нестлеєв. З огляду на їхній аналіз повісті-поєми «Поза межами болю» виступає одним із ключових творів української модерної літератури, який демонструє як особистий, так і національний вимір страждання у часи війни.

У мистецтві ХХ ст., позначеному великими військовими конфліктами, сформувалася особлива форма епічного роману – антивоєнний роман. Перша світова війна стала причиною появи цього жанру, а також позначилася як на європейській, так і українській літературі міжвоєнного періоду. У якості прикладу можна навести антивоєнні та автобіографічні твори майстрів